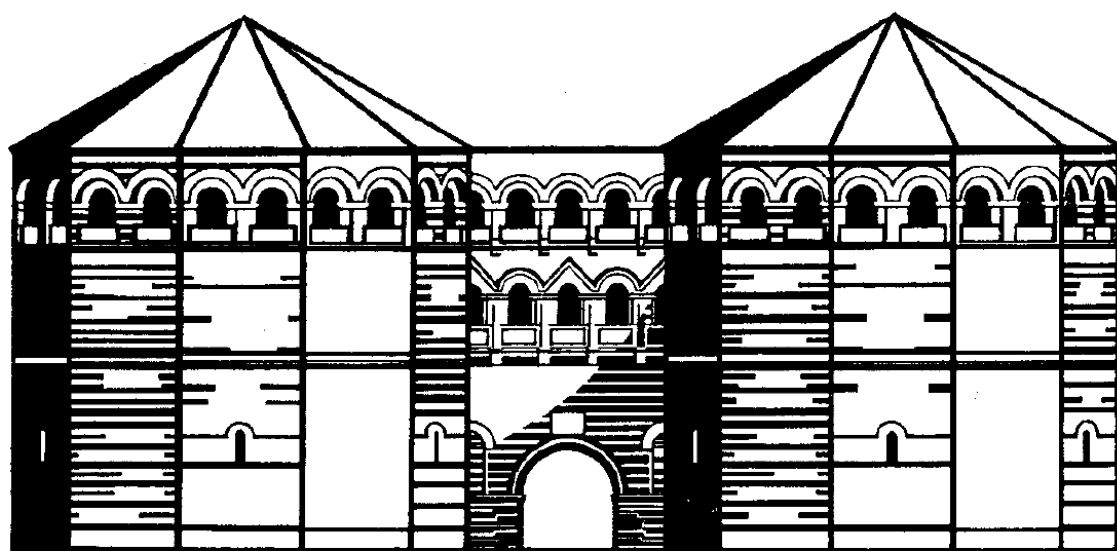

МИЛКА ЧАНАК-МЕДИЋ

ГАМЗИГРАД

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Др Доброслав Павловић, др Гордана Томашевић, мр Надежда Пешић-Максимовић и Рајко Сикимић, на својој седници од 2. јуна 1977. године, прихватио је штампање овога рада на основу рецензије проф. Ђурђа Бошковића и проф. др Милутина Грашанина.

ГЛАВНИ УРЕДНИК

Јован Секулић

РЕДАКТОР

Ђурђе Бошковић

LE COMITÉ DE RÉDACTION

composé de: *Dr Dobroslav Pavlović, Dr Gordana Tomašević, Mre Nadežda Pesić-Maksimović et Rajko Sikimić*, en sa séance du 2 juin 1977, a approuvé l'impression de ce-travail, en se basant sur le compte — rendu du professeur *Djordje Bosković* et du professeur *Dr Milutin Garašanin*.

RÉDACTEUR EN CHEF

Jovan Sekulić

RÉDACTEUR

Djordje Bošković

С А О П Ш Т Е Њ А Х I
РЕПУБЛИЧКОГ ЗАВОДА ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
СР СРБИЈЕ

МИЛКА ЧАНАК-МЕДИЋ

ГАМЗИГРАД
КАСНОАНТИЧКА ПАЛАТА

АРХИТЕКТУРА
И ПРОСТОРНИ СКЛОП

БЕОГРАД 1978

COMMUNICATION XI
DE L'INSTITUT POUR LA PROTECTION DES MONUMENTS
HISTORIQUES DE LA REPUBLIQUE SOCIALISTE DE LA SERBIE

MILKA ČANAK-MEDIĆ

GAMZIGRAD

PALAIS BAS-ANTIQUE

**ARCHITECTURE ET SA
STRUCTURATION**

B E O G R A D 1978

Овај рад одбраћен је као докторска дисертација под насловом „Касноантичко утврђено насеље Гамзиград“ 20 јануара 1976. године на Архитектонском факултету у Београду. Многи делови текста дисертације сажимани су у току припреме за штампу, а извесни су потпуно изостављени, јер ће доцније бити исцрпније обрађени заједно са покретним археолошким налазима. Морао је бити знатно смањен и број илустрација.

Чланови комисије за оцену и одбрану дисертације, редовни професори универзитета Ђорђе Бошковић, др Милутин Гарашанин, др Бранислав Вуловић и арх Богдан Богдановић, прегледали су рад и дали многе корисне примедбе на чему им и овом приликом изражавам захвалност. Посебно сам захвална својој професору Ђорђу Бошковићу. Његова свесрдна и несебична помоћ и брига с којом је пратио сваки мој подухват, још више су се испољиле у току овога рада.

Проучавање гамзиградских споменика омогућили су ми Југословенски институт за заштиту споменика културе, односно Републички завод за заштиту споменика културе и Народни музеј у Зајечару. Директори установа у којима сам радила, Владо Мађарић и Вељко Ђурић и управници Народног музеја у Зајечару, Љубинка Вуковић и Гордана Живковић, свесрдно су ме помагали у току радова у Гамзиграду. Нарочито ме је задужио први управник зајечарског музеја, Вјекослав Поповић, указавши ми поверење, које је било велико охрабрење за рад што је доцније уследио.

Захвална сам својим колегама из Републичког завода и Народног музеја у Зајечару, јер ми је њихова подршка много значила у току рада на дисертацији. Нарочито су ме задужили моји пријатељи др Ђорђе Стричевић и др Драгослав Срејовић дозволивши ми да у своје проучавање гамзиградских споменика укључим и археолошке објекте и предмете које су они открили. Ђорђе Стричевић је, поред тога, цео рад пажљиво прегледао, а његове примедбе и сугестије биле су ми нарочито корисне и драгоцене.

Највећу захвалност дугујем својој супруги Милораду Медићу. Без његове сталне подршке, разумевања и помоћи у току тих дугогодишњих трагачких напора, овај рад не би био остварен.

За извесан број цртежа у књизи захвална сам својој колеги Ђорђу Митровићу. Нарочито ми је у том погледу била драгоцену помоћ студентка, а сада већ дипломираних архитеката, Милана Гобеца, Роберта Гомбашића, Ане Сикавице и Милорада Пауновића.

У Београду, децембра 1977.

Милка Чанак Медић

УВОД

Поред археолошких ископавања, већ две и по деценије трају конзерваторски радови на откривеним грађевинама у Гамзиграду и њима руководи од самога почетка писац ове књиге. Околност да су од некадашњих грађевинских целина на овом локалитету откривени добро сачувани остаци и да су нађени бројни архитектонски делови што се на њих односе, налагала је подробно испитивање свих налаза пре било каквог поступка усмереног на њихово очување. Стога се заштита откривених остатака овде није могла свести на једноставне техничке мере, као уосталом ни на највећем броју споменика, већ су, ради очувања затечених делова, морале бити извршене у многим случајевима допуне како би се образовале постојане конструктивне целине. Том поступку је претходило, дакле, темељно проучавање остатака гамзиградских грађевина; ради потпуног разумевања и враћања у првобитно стање неких целина често се морало приступити проучавању других сродних споменика.* Из тог дугогодишњег рада на конзервацији и анастилози откривених грађевина произашла је ова књига о касноантичкој палати у Гамзиграду.

Иако су остаци Гамзиграда скренули на себе пажњу већ средином прошлога века, тек после првих обимнијих археолошких ископавања, којима је руководио проф. Ђорђе Мано-Зиси и после његове студије откривених мозаика, постало је очигледно да они представљају значајну споменичку целину. Права вредност гамзиградских споменика није ипак могла бити одмах сагледана. Доцније, када су извршене делимичне обнове гамзиградских грађевина и њихови често безоблични делови постали јаснији, показало се да су у питању изузетно репрезентативни објекти. Монументалност и раскош тих грађевина још више је могла бити сагледана из идеалних, студијских реконструкција некадашњих просторних целина. Раније претпоставке да појава Гамзиграда у залеђу дунавскога лимеса стоји у вези са организацијом одбране северних крајева Царства, или да је Гамзиград могао бити само седиште рударства у овој провинцији, нису се могле одржати после првих истраживања гамзиградских грађевина. Напротив, постало је јасно да је Гамзиград резиденција која се величином и раскошју може поредити само са царским пребивалиштима. Пошто су за такву атрибуцију Гамзиграда постојале и друге основе, идентификован је као царска палата. Занимање за овај споменик са разлогом је после тога добило нов подстицај.

Пажња данашњих научника већ је доста дуго усмерена на царске резиденције и проучавање распореда њиховог унутрашњег про-

* Поред података које пружа литература о другим грађевинама из истога доба, користиле су ми моје теренске белешке са многих античких локалитета у Риму, Равени, Пјаца Армерини, Солуну и другде у Грчкој, затим из Цариграда, Никеје, Калат-Семана, Палмире, Балбека.

стора, а с тим у вези и на проучавање царских церемонија. Претпоставља се да царске палате могу пружити битне податке за објашњење порекла хришћанског градитељства и хришћанских обреда. Због тога, а и због чињенице да су царске палате у малом броју сачуване и познате, још више је истакнут значај Гамзиграда.

Независно од могућности које Гамзиград пружа за осветљавање идејног и друштвеног преображаја на измаку антике и на зачетку византијске епохе, стоји чињеница да он улази у ред прворазредних касноантичких споменика. Његове грађевине, поред тога, представљају једно од оних прелазних раздобља у уметности када се развијају нови облици, стварају нови обрасци и нови ликовни изрази, а степен њихове сачуваности и могућност теоријске реконструкције њихових некадашњих целина чини их и у том погледу изузетним и посебно драгоценим. Стога се објављивање исхода проучавања гамзиградских грађевина и њихове архитектонске пластике показало нарочито потребним.

У овој књизи сабрани су исходи проучавања грађевина откривених у Гамзиграду до 1974. године. Нове грађевинске целине изашле су на светлост дана после тога времена, али оне ће бити обрађене доцније, и појединачно објављене у редакцији садашњег руководиоца археолошких истраживања др Драгослава Срејовића. Поред грађевинских објеката и архитектонске пластике у књизи су изложени исходи проучавања просторног склопа насеља. Иако није потпуно откривено утврђење, а од зграда подигнутих унутар бедема само је мањи део до сада познат, стицај повољних околности да су откривене карактеристичне и репрезентативне грађевине омогућио је да се сазна намена насеља и да се утврди његово устројство у општим цртама. Закључци о просторном склопу Гамзиграда морали су се, поред тога, ослањати и на податке о општим друштвеним приликама у добу кад је насеље настало, а исто тако су подаци о природногеографским особеностима његовог подручја и о сродним грађевинама помогле заснивању коначних закључака.

Текст анализа није могао бити подједнако обиман за све грађевине зато што оне нису у истој мери сачуване и што је број покретних налаза, који би се на њих могао односити, веома неуједначен. Бројност и разноврсност остатака налагале су извесна ограничења, па су друга уметничка дела — мозаици, зидне слике, надгробне плоче и епиграфски споменици — укратко описана, или само поменути у случајевима када је то било неопходно због општих разматрања опреме грађевина, или тачнијег датовања. При томе, имало се у виду да ће њихова потпунија анализа бити предмет каснијих издања.

Као посебан део, књизи је додат каталог архитектонске пластике документован већим бројем прилога, јер се претпоставља да ће ови археолошки налази бити од велике помоћи приликом изучавања многих других споменика.